

12. Колин К.К. Информационная безопасность как гуманитарная проблема //Открытое образование.- 2006. - N 1(54). - С. 86 - 93.

13. Малюк А.А., Литинская Л.В., Коваленко С.Ю. Формирование информационной культуры общества – важнейший фактор обеспечения информационной безопасности. www.pvli.ru.

14. Старкова Г.И. Речевая культура как показатель общей культуры человека. www.acli.altai.ru.

15. www.psyznaiyka.net.

Р.Аликулиев,
Р.Махмудова

Структурный подход к формированию информационной культуры личности

Резюме

Статья посвящена вопросам формирования информационной культуры личности. Исследуются различные точки зрения и подходы к понятию информационная культура и предложен новый структурный подход.

Показано что, структура информационной культуры личности состоит из совокупности знаний и способностей приема, сохранения, об-

работки, обеспечения безопасности и представления информации и каждое из них исследуется в отдельности. Рекомендуется восстремиться развитию этих знаний и способностей у людей.

R.Aliguluyev,
R.Mahmudova

Structural approach to the formation of information culture of individuals

Summary

The article is devoted to issues of information culture of individuals. Various views, approaches to the concept of information culture are studied and different structural approaches offered in the article.

It is shown that an individual's information culture consists of the knowledge and skills related to the information acceptance, saving it, ensuring its protection, as well as information processing and presentation; and each of them are investigated separately. To achieve high-level formation of Information culture, comprehensive development of knowledge and skills of the people is recommended.

Azərbaycan-Özbəkistan elmi-pedaqoji və mədəni əlaqələr tarixindən sohifələr

Hüseyn Əhmədov

*ADPU pedagoqika kafedrasının müdiri,
pedagoji elmlər doktoru, professor, Rusiya Dövlət
Təhsil Akademiyasının xarici üzvü*

"Əlbətə, bizi birloşdiron bizim tariximizdir. Xalqlarımız özlər boyu bir yerdə yaşamış, yaratmışdır. Bunlar ononşorımızdır, bizim mədəniyyətimizdir, dilimizdir, kökümüzdür, etnik mənşəbimizdir. Bu, gələcək inkişaf üçün çox böyük bir osasdır..."

İham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan Respublikasındaki soñirliyi xalqlarımız arasında elmi-pedaqoji, ic-timai və mədəni əlaqələr aid silsilə tədbirlər həyata keçirir. Növbəti tədbir Azərbaycan xalqının unudulmaz oğlu Seyid Rza Əlizadənin Özbəkistanda çoxsəhəli və çoxşaxəli fəaliyyətinə həsr edilmişdir.

Bu günlərdə Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan Respublikasındaki soñirliyindən alınan məktubda bildirilir ki, 2011-ci il aprel ayının sonlarında soñirlik tərafından Özbəkistanda milli molbaşın yaradıcılarından olan alim, ədib Seyid Rza Əlizadən (1887-1945) həyal və fəaliyyətinə həsr olunmuş tədbir keçiriləcəkdir.

Öncə onu qeyd etmək yerinə düşər ki, S.Əlizadənin həyati, maarifçilik fəaliyyəti və pedagoji görüşləri həmçərlərimiz, bu gün S.Əyni adına Somorqond Dövlət Universitetində çalışsan Sovəvət Ociyev tərəfindən tədiq edilmişdir. Tədqiqatın noticolori 1988-ci ilde Somorqondnə rəs diliində nəşr şəkildə noşr edilmişdir.

Azərbaycan xalqının şorəsi oğlu, tanınmış maarifçi-pedaqoq, humanist, publisist, tərcüməçi, jurnalist, iştiradlı ədib, Türküstan xalqlarının azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mord mübariz. S.Əlizadə 1887-ci il fevralın 15-də Azərbaycanda anadan olmuşdur. Onun atası Mirməhəmməd xalçıçı idi. Atası osasın Comubi Azərbaycandan, anası Xədicə boyim isə bakılı idi.

Deyilənlər görə Xədice bəyim dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun uzaq qohumu idi.

Seyid Rza uşaq vaxtında olarkən onun ailəsi Türküstan – Buxara şəhərine, bir müddət sonra isə Səmərqəndə köçmüdü. O vaxtdan da onun həyatı və fəaliyyəti Özbəkistana bağlı olmuşdur.

S.Rzanın uşaqlıq və genclik illəri məşəqqətlər keçib. İlk təhsilini ənənəvi məktəbdə alıb. Gənc yaşlarında ikən dini təlimlər və dünyəvi elmlər ilə bərabər özbək, fars, tacik və rus dillərinə öyrənməsi ona böyük şöhrət qazandırmışdır.

S.Rza əmək fəaliyyətinə atasının dükənində xalça satmaqla başlamış, bir müddət mətbəelerdə mühərrir işləmiş. Kçən esrin əvvərlərində Səmərqənd şəhərində dövrün mütərəqqi məktəbdəri olan Şeyx Əbü'ləslimən yeni üssüllü məktəbində təhsilini davam etdirmiş, 1904-cü ildən isə həmin məktəbdə müəllimlik etmiş, qoşaman Şərqiñ məşhur klassiklərinin, şair ve yazıçıların yaradıcılığına meyil göstərmiş, İbni Sina, Firdovsi, Nizami, Cami, Nəvai və başqa ensiklopedik alimlərin əsərlərinin mütlək etmişdir. S.Rza 1906-cı ildə Səmərqənddə "Heyat", "Yeni heyat" adlı əsli-cədid məktəbi açmış, burada coğrafiya, astronomiya, tarix, riyaziyyat, həndəse, sərf-nəhəy kimi dünyəvi fənləri tədris etmişdir.

Yeri gəlməkən bir faktı da qeyd etmək faydalı olardı. Səmərqənddə "Üsli-cədid" deyilən yeni üssüllü məktəblərin açılması məşhur tatar maarifçisi İsmayııl bəy Qaspıralı ilə tanınmış Azərbaycan pedaqoqu və yaçısı S.M.Qənizadənin adı ilə bağ-

lıdır. "Tərcümən" qəzetiinin 17 fevral 1906-ci ildəki 15-ci sayıda dərc edilmiş bir məqalədən məlum olur ki, İsmayııl bəyin səmimi və işgüzər münasibətdə olduğu, dəfələrlə görürdüyü Azərbaycan ziyalarından biri də Sultan Məcid Qənizadə idi.

S.M.Qənizadə Qori müəllimlər seminariyasında işlədiyi zaman İsmayııl bəy "Tərcümən" qəzetiində onun barəsində xüsusi bir məqalə dərc etdirmişdir. Məqalədə S.M.Qənizadə "Qafqaziyada ədəbiyyat və lisani-türkiyə xidmat edənlər" inə tanınmışlarından biri kimi təqdim edilir və bu mənədə onun adı M.F.Axundovla bir strada çəkilirdi. İ.Qaspıralı S.M.Qənizadənin mərif və ədəbiyyat sahəsində gördüyü işlərlə yaxından tanış idi və onların münasibətlərinin tarixi xeyli əvvələ gedib çıxırı. Belə ki, İsmayııl bəy Orta Asiyaya gedərkən Bakıya gəlmış, burada Sultan Məcid Qənizadənin də bu səfərdə onu müşayiət etməsi qərara alınmış və bu iki əməl, əqido dostunun Orta Asiya seyahəti başlamışdır. Orada Hazreti Əmir tərəfdən göndərilmiş fayton onları Səmərqənddən Kişə götürmiş və onlar Əmirin ziyyətində olmuşlar.

İ.Qaspıralı S.M.Qənizadə ilə birlikdə böyük məmənnuniyyətlə Əmir Teymurun doğuldugu yerləri ziyarət etmişdir. Onlar Səmərqənddə olarkən əslən orenburqlu olan Qəni bəy Hüseynov İ.Qaspıralının oraya gəlişi şərafında bir məktəb açmağa qərar verir və həmin məktəbin ilk müəllimliyini S.M.Qənizadəyə təklif edir. S.M.Qənizadə hec bir təreddüd etmədən bu işə razılıq vermişdir.

S.Əlizadənin 1906-ci ildə Səmərqənddə açdığı üsli-cədid məktəbi do-

mezh həmin hadisə ilə bağlı olmuşdur.

S.Rzanın elmi dünyagörüşünün formalaşmasına o dövrdə nəşr edilən qəzetlər, o cümlədən Hindistanda fars dilində çıxan "heblül-mətin", Misirdə ərəb dilində çıxan "Güzgi", Krmida İsmayııl bəy Qaspıralı nəşr etdirdiyi "Tərcümən", C.Məmmədquluzadənin Tiflisdə nəşr etdirdiyi "Molla Nəsrəddin" jurnalının böyük təsiri olmuşdur.

S.Rza XIX əsr Azərbaycan ziyalılarının o nəslinə mənsubdur ki, onlar zəmanənin tələbinə uyğun olaraq bir neçə sahəde fəaliyyət göterirdilər. S.Rza da böyük Cəlil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyov kimi, təkcə praktik müəllim olmaqla qalmamış, bir tərəfdən yeni əsullu məktəblər üçün programmlar tərtib edir, digər tərəfdən də müvafiq dərsliklər yazar, cəmi zamanda mətbuat sehifələrində məqalələrə çıxış edərək maarifçiliyi təbliğ edir, dövrünə müsbətən ölkələrinə, xüsusilə də Türküstana xas olaraq modəni geriliyin səbəbələrini açıq göstərir.

S.R.Əlizadənin Səmərqənddə nəşr edilən həftəlik "Oyna" ("Güzgi") jurnalının 15 noyabr 1913-cü ildəki 3-cü sayının 54-56-ci sahifələrində çap edilən "məktəb və mədrəsələrin islahatı biza vacibdir" adlı məqaləsində deyilir: "Bütün bəsiret ehlinə aydınlaşdırıcı ki, hər bir millət və hər bir tayfannın inkişafı məktəb siyasetinin inkişafına və islahatına bağlıdır... Sair milətlər məktəb və mədrəsə elmlərinin xeyrini görüb təbliblik, mühəndislik, müəllimlik, tərcüməçilik fənlərinin sahibidirlər. Amma biz türkistən-

lilar 7-8 il məktəbdə oxuyub, öz adımızı yazmayı, güclə-bəla ilə öyrənib, üstəlik 15-20 il medrəsədə həm təhsil alıb, ərəbcə dörd-bəs söz deyə bilinmir. Bu qədər zəhmətli və qiymətli vaxtı keçirib özümüzün mənşəimizi hem düzgün keçirə bilinmir".

Bilmirik biz türkistan müsəlmanlarına nə oldu? Buna baxmayaraq, her saat, her daşıqə özümüzün biliksizliyimizin nəticəsini görüb zəmanət ilə ayaqlaşmağı hiss etsek həm, yene də huşyar olmurud.

Ey türkistanlı qardaşlar!

Ey ezziz həmşerilər! Qəfət nə vaxta kimi? Cəhalət nə qədər? Sizlərə islamlılıq haqiqəti ilə deyirəm, düzgün mülahizə edin. Haradadır həkim, müəllim, mühəndis, katibə, hənsilər ki, biza su və çörək kimi vacibdir. Bəli diləngçilər, dərvişlər, yeniyetmələr, cavanlar, oğurlar minlərlə var ki, dinimizin adını pisə çıxarıb, şəriətimizi lekələməkdən başqa onların əllerindən bir iş gəlmir. Millətlər bu məktəb və mədrəsələr vasitəsi ilə əlaqəni yaxşılayıb, dinin mövqeyini artırıb, başqaların həm rəğbətini özüne cəlb edir. Hansı millət öz dini hüququndan xəbərsiz, şəriət nizamına etibarsız olub? Xülaşə, bizim çatışmazlığımız o qədərdir ki, yazmaq və dəməklə qurtarmaz. Bunun çərəsi odur ki, bir cümlə ilə deyək, məktəb və mədrəsələr islahatları biziş vacibdir".

Başqa bir məqaləsində isə elmin, maarifin əhəmiyyətindən bəhs edən S.Əlizadə deyirdi: "Bir qabilənin yaşayışı üçün elm və maarif sən ilə havaya kimi vacibdir: necə ki hər bir canlı susuz və havasız yaşaya bilmədiyi kimi, insan əvlədi də həm elmsiz və maarifszız yaşaya bilməz".

Araşdırımlar göstərir ki, S.Rza öz-bək, fars və tacik dillərinin əlifbasından (onun "Əlifba" adlı dərsliyi Sə-mərqənddə bir nüçə dəfə tekrar çap olunmuşdur) başqa Türküstən məktəbləri üçün besab, tarix, coğrafiya, astronomiya, təbiətşünaslıq, tacik və ərəb dillərinin qrammatikası üzrə dərsliklər yazılmışdır. Mübahiqsiz demek olar ki, XX əsrin ilk əvvəllərində türkistənləri ziyanlıların bütöv bən-nəsl S.Rzanın dərsliklərindən bəhrələnmiş, onun "əlifba" kitablarından dərs almışlar. O, bir sırada rus müəlliflərinin o cümlədən R.İvanovun coğrafiya, A.Apkovun bəndəsi, S.Kiselyovun cəbr, botanika kimi dərsliklərini tacik dilinə tərcümə etmişdir.

S.Rzanın fealiyyətində mübüm yerlərdən birini onun jurnalistikə ilə bağlı xidməti tutur. O, bir tərəfdən müxtəlif qəzetlərə məqalələr yazmış, digər tərəfdən isə özü müştəqil qəzet təsis etmişdir. Onun məqalələri əsasən "Səmərqənd", "Azad Səmərqənd", "Ovuzi Tocik" adlı qəzetlərdə nəşr edilirdi. Bu məqalələrlə tanışlıqdan məlum olur ki, o, dövrün ycniliklərinin ösəsindən gecdir və ictimai bəyatiñ tələblərinin düzgün qiyəmləndiridi. 1915-ci ildə S.Rza özü "Şərq" adlı qəzet təsis etmişdir. Burada onun zorakılığı, özbaşınılığı, qanunsuzluğu, tamabkarlığı ifşa edən satirik şeirləri çap olunurdu. Araşdırımlar göstərir ki, onun 15-ə qədər təxəllişü olmuşdur ki, bunların əm məşhurları "zənbur" ("əşşək arısı") ilə "Bəblul"dur ("bazircavab").

S.Rza 1916-ci ildə "Telegraf xə-bərləri" adlı qəzeti təsis etmiş, 1919-cu ildə isə təkcə Türküstəndə deyil,

Türkiyə, İran, Əfqanistan, Hindistən ilə yanaşı bir sıra ərəb ölkələrində də yayılan "Şulei inkilab" ("İngilab alovu") adlı həftəlik jurnal təsis etmişdir. 1922-ci ilə qədər davam edən bir jurnalın səhifələrində müsəlman xalqlarının ağır hayatından bəhs edilirdi. Bütün bunular onu Orta Asiyada metbuatin banilərindən biri besab etməyə esas verir.

Seyid Rza Əlizadənin mühüm xidmətlərindən biri də Azərbaycan mədəniyyətini, o cümlədən Azərbaycan musiqisini Özbəkistanda yamaqla bağıdır. O Bakıya M.Ə.Sabirin yanına gedəndə Ü.Hacıbəyovla da görüşüş və Azərbaycan musiqisinin Özbəkistanda yayılmasına kömək göstərməyi xahiş etmişdir. Ü.Hacıbəyov onun xahişini yerinə yetirmiş və bir qrup musiqicini Səmərqəndə göndərmişdi. S.Rza Ü.Hacıbəyovun "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" musiqili komediyalarının Səmərqəndə özək dilində səhnələşdirilməsinə nail olmuşdur.

S.R.Əlizadə 1922-ci ildə - "Tack" jurnalında bolşeviklərin niyyət və vədlərinin səmərəsizliyindən məqalələr dərc etdirmiş, Kommunist Partiya-sının sıralarını tərk etmişdi.

S.R.Əlizadənin çox mühüm xidmətlərindən biri də onun məşhur rus və Avropa klassiklərinin əsərlərini özək və tacik dillərinə tərcümə etməsidir. Bu əsərlər sırasında A.S.Puskinin "Kapitan qızı", "Dubrovski", "Belkinin povestləri", "Qaratoxmaq qadın", "Boris Qodunov", N.V.Qoqolun "Müfəttis", L.Tolstoynun "Voskresnic", N.Ostrovskinin "Polad necə bərkidi", S.Eltonun "Yüz faiz",

G.Mopassanın "Pişka" və s. əsərləri, İ.A.Knoluvun təmsilləri də var idi. Əlizadə bəməcini Firdovsi, Nizami, Nəvaiyin əsərlərini rus dilinə, Karamzinin "Rusiya dövlətinin tarixi", Bartoldun "Türküstən", "Avropanın ümumi tarixi", "Yaponiyanın tarixi" əsərlərini fars dilinə tərcümə etmişdi. Son üç əsər, o cümlədən məarifçinin dinşünaslıqla bağlı öz əsərləri "Asrı saodat" ("Seadet əsri"), "Madaniyai islam" ("Islam mədəniyyəti"), "Zarui-yati islam" ("İslamın labüb qanunları"), "Moroselot" ("Korrespondeniyə"), "Kosmos haqqında elm", "Soli Naxustin" ("Əlifba") Laxorda fars dilində çap olunmuşdu. S.R.Əlizadə "Türküstən tarixi", "İslamın tarixi", "Din qanunları" elmi əsərlərinin müəllifidir. O, 61 min sözdən ibarət ikiçidlik rus-tacik lüğətinə tərtib etmişdi.

S.Əlizadə keçən əsrin 30-cu illərindən sonra daha çox pedaqoji fealiyyətlə məşğul olmuş, 1933-cü ildən Ə.Nəvaiyin adına Səmərqənd Dövlət Universitetində ərəb və fars dillərini tədris etməye başlamışdır. Onun müəhazirlərinin diülyəşviliçilər arasında gələcəyin şairleri Qafur Qulyam, Utkur Raşid və Hemid Əlimcan da var idi. 30-cu illərdə Bakıda "Kommunist" qəzetiñ müsahibəsində Q.Qulyam demisdir: "İbtidai təhsilimi Səmərqəndə, azərbaycanlıların ders dediyi məktəbdə almışam. Poeziya aləminə isə Hüseyin Cavid və Mirzə Ələkbər Sabir yolu ilə golmişəm".

1938-ci il fevralın 3-də Səmərqənd universitetinin müəllimi Seyid Rza Əlizadə casusluqda günahlandırılmış, istintaq 2 il dəlaraq bəhs olunmuş, istintaq 2 il də-

vam etsə də hcq bir sübut əldə olunmamışdır. Buna baxmayaraq 1941-ci il sentyabrın 16-da Seyid Rza Əlizadə 5 il hebs cəzasına möshkum olundu (o, evvel Tobolskdakı hebsxanada, sonra isə Vladimirde saxlanıldı). 1943-cü il fevralın 4-də hebs müddəti bitse də, onu müharibənin sonuna kimi hebsxanada saxlamaq qərara alındı.

Rəsmi sənədlərə əsasən, Seyid Rza Əlizadə 1945-ci il dekabr ayının 24-de Vladimi hebsxanasında vərəm xəstəliyindən vefat etmişdir.

1957-ci ildə Seyid Rza Əlizadəyə ölümündən sonra bərəət verilmişdir.

1987-ci ildə S.R.Əlizadənin nəvəsi Fərhad Əlizadənin, o cümlədən özək və tacik ziyanlılarının səyli ilə Seyid Rza Əlizadənin cəsidi Vladimirdə Səmərqəndə götirilərək qədim "Pəncab" mezarlığında torpağa təpsirilmişdir.

Kəçən əsrin 80-ci illərindən etibarən S.Əlizadənin irsinə maraq artmış, onun həqiqində əsərlər yazılmış, adı əbadiləşdirilmişdir.

Səmərqənddə S.R.Əlizadənin adına küçə, məhəllə, 14 sayılı məktəb vərdür, məktəbin yanında məarifçinin bürunc büstü qoyulmuş, yaşadığı manzilde onun nəvəsi F.Əlizadə direktoru olan ev-muzcysi yaradılmışdır. Çox xarakterikdir ki, 1977-ci il martın 21-de S.Əlizadənin vaxtilo yaşadığı evin darvaza qapısının sol tərəfinə özək xalqı adından xatirə lövhəsi, 1979-cu il dekabrın 20-də isə darvaza qapısının sağ tərəfinə Azərbaycan xalqı adından bürunc barelycf qoyulmuşdur.

Azərbaycanda da S.Əlizadənin elmi-pedaqoji irsi arasdırılır, onun həq-qında məqalələr dərc edilir. Onun adı

pedaqoji cnsiklopediya və antologiyalarda yer alır. Elə bu günlərdə yenice çapdan çıxmış və bu sətirlərin müəllifinin hazırlığı 3 cilddə nəzərdə tutulan "Azərbaycan pedaqoji antologiyası"nın II cildində və çapa hazırladığı "Türk dilli xalqların məktəb və pedaqoji fikir tarixinə dair öncəklər" adlı iri həcmli kitabında Seyid Rza Əlizadəyə verilmiş onun ırsına böyük hörmətin nəticəsidir.

S.Əlizadənin bayatı və fəaliyyəti Azərbaycan - Özbəkistan xalqlarının XX əsr əlaqəlerinin parlaq səbifelərindən birini teşkil edir. Və bu sehi-fələr xalqlarımızın hər birinə başucalığı götürür. S.Əlizadə şəxsiyyətinə hörmət əlamətini artırır, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdırır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, S.Əlizadənin şəxsində yaranmış və inkişaf etmiş əlaqəlerimizin kökü çox qədimdir və zəngindir. Və bù əlaqələr bizim tariximizdir. Xalqımızın unudulmaz oğlu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 1996-ci ilin 27-28 mayında Özbəkistan Respublikasının Prezidenti İslam Karimovun Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfəri zamanı dediyi kimi, Özbəkistan və Azərbaycan xalqları arasında, münasibətlərin qədim tarixi var, bütün dövrlərdə xalqlarımız dost olmuş, bir-birinə arxa durmuş, mədəni, mənəvi dəyərlərlə qarşılıqlı surətdə faydalansılar. Dilimizin, köklərimizin ümumiyyili, islam dininə mənşəbiyyətimiz və ənənələrin ümumiyyili qardaşcasına yaxın münasibətlərin bəməsi əsası olmuşdur. Bu münasibətlər XX əsr ərzində davam etmişdir.

Bu gün böyük iftixar hissi ilə deyirik ki, həqiqətən də münasibət-

lerimizin tarixdə dərin kökləri var. Özbəkistan prezidenti İslam Karimovun qeyd etdiyi kimi, nə vaxtsa böyük çayımız, bizim üçün həyat mənbəyi olan Amudarya çayı Xəzər denizinə tökültürdü. Onun sabilləri boyunca şəhərlər ucaldlırlar, xalqlarımızı, memlekətlərimizi birləşdirən böyük karvan keçirdi. Özbəklərin və azərbaycanlıların əcdadları gənə kimi yaşayaraq, ümumi qaynaqlardan su və mənəvi quvvət alı, bù qüdrəti dilin, bù qüdrəti mədəniyyətin derin və nəhəng köklərindən bəhrənər, oxşar adət və ənənələrə emel edirdilər. Xalq dastanlarının qədim qəhrəmanları özbek Qoroğlunu və azərbaycanlı Koroglunu doğma torpağı, vətəne, xalqa ülvü və pak məhəbbət birləşdirdi. Şanlı dastançılar bu poemaların müdrik mənasını ağızdan-ağıza çatdırı, nesildən-neslə ötürürdülər.

Mənəvi tariximizin iki çox böyük şəxsiyyətinin - dünyaya ölməz "Xəmse"lər bəxş etmiş böyük azərbaycanlı Nizami Gəncəvinin və özbek klassik ədəbiyyatının banisi Əlişir Nəvaiyi bu gün xatırlamamaq olmaz. Özbəkistanda clə bir aile yoxdur ki, orada Füzulinin gözəl və ince lirikasını oxumasınlar. Onun şicirlərinin bir çoxuna gözəl mahnılar bəstələnmişdir və bunlar xalqlarımız arasında məşhurdur.

Mədəniyyətlərimizin qarşılıqlı surətdə zənginleşməsi bütün dövrlərdə davam etmişdir. Abdulla Qədiri və Cəfər Cabbarlının, Manon Uyqur və Ruhulla Axundovun, Muxtar Əşrəfi və Qara Qarayevin, Qafur Qulam və Səmed Vurğunun şəxsi dəstligünün böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Mədəni əlaqəlerimizdən söz düşəndə özbek

və Azərbaycan xalqlarının böyük oğlu Maqsud Şeyxzadənin danışmamaq mümkün deyildir. Azərbaycan torpağının övladı olan Şeyxzade özbek ədəbiyyatının parlaq nümayəndəsidir. Onun qələmindən çıxan "Mirzə Uluq bəy" faciəsi özbek mədəniyyətinin milli sərvətinə çevrilmişdir. Allaha şüklər olsun ki, qarşılıqlı münasibətlərimizin, tarixi əlaqələrimizin möhkəmliyini göstərən bəcə misal-ların hamısını sadələşməq çox çətindir.

Yeri gəlmüşən onu da qeyd edək ki, 1996-ci ildə Azərbaycanla Özbəkistan prezidentlərinin arasında görüş zamanı xalqlarımızın tarixi əlaqəleri yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu tarixi görüş zamanı sənənlərin fikirlər, bù gün daha da aktual sənənlər və öz teravətin saxlayır. Bu görüş zamanı xalqlarımız arasındakı tarixi əlaqələrimiz özünü yüksək ifadəsinə tapmışdır. Heydər Əliyev demişdir: "Bir daha təkrar edirəm, tarixi köklərimiz bizi birləşdirmişdir və birləşdirir. Bu gün biz dünya sivilizasiyasına çox sanballı təbəh vərmiş olan Xəzəmi, Farabi, Biruni, İbn Sina, Uluqbəy kimi Şərqin, Özbəkistandan görkəmlı mütəfəkkirlerinin, filosoflarının, alim və şairlərinin adlarını dərin cətiram hissi ilə çəkirik. Bu gün biz özbek klassik ədəbiyyatının banisi Əlişir Nəvainin, Özbəkistandan bir çox digər alimlərinin, mütəfəkkirlerinin, filosof və şairlərinin adlarını dərin cətiram hissi ilə xatırlayıraq. Lakin bununla bərabər, bù gün biz böyük sevinc hissi ilə xatırlayıraq ki, tarixi köklərimiz Özbəkistandan və Azərbaycanın mütəfəkkirleri, şairləri, alimləri arasında çox sıx dostluq təlləri üçün əsas olmuşdur. Onlar bir-birinə təsir

göstərmiş, öz yaradıcılığı ilə bir-birinə kömək etmişlər. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi XII əsrdə görkəmlili əsərlər yazmış və bu əsərlər dünya sivilizasiyasını zenginləşdirmişdir. Bunlar "Xəmse" və bir çox digər əsərlərdir. Tarixdən bilirik ki, artı XIV əsrdə özbek şairi Qütb Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının tasiri altında "Fərhad və Şirin" poemasını yazmışdır. XV əsrdə özbek şairi Mir Hicdər Nizamının "Sırlar xəzinəsi" poemasının fikir və duyularını eks ctdirək "Bağış sırı" adlı bu cür poema yazılmışdır. Nizami Gəncəvi kimi, Əlişir Nəvai de "Xəmse" və digər diqqətəlayiq əsərlər yaratmışdır. Bu əsərlərdə o, Nizamini yaradıcılığının fikir və duyularını eks ctdirmişdir. Əlişir Nəvai Nizami Gəncəvinin şairlər şairi, Gəncə şairlərinin şahı adlandırdı. Öz növbəsində, biz Əlişir Nəvainin əsərlərinin Füzuli yaradıcılığına, böyük təsir göstərdiyini götürük.

Keçən yüz illikdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstiutu (indiki Pedaqoji Universitet) ilə Şəmərəndə Dövlət Universiteti, Bakı Dövlət Universiteti ilə Daşkənd Universitetləri arasında sıx əlaqə mövcud olmuşdur. Özbek gənclərinin böyük bir dəstəsi bu clm ocaqlarında ali təhsil almışlar. Əsirin ikinci yarısında namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə cdən Azərbaycan ziyalılarının bir hissəsi Daşkənddə, özbek ziyalıları isə Bakıda müdafia etmişlər. Bu gün Özbəkistandan Pedaqoji İnstiut və Universitetlərində kafedra müdürü, dosent və professor vəzifələrində çalışan alimlərin böyük bir dəstəsi, o cümlədən

Bazarov, Çoriyev, Ociyev, Kərimov və başqları Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İstututunun (indiki ADPU) elmi surasında müdafiə etmişlər. Bu səfirlərin mülliəfi özək gənclərindən birinin -D.S. Taşpulatovanın Moskvada SSRİ PEA-nın Pedaqogikanın Nəzəriyyə və Tarixi İstututunda müdafiə etdiyi namizədlik, X.X. Tllaşevin isə V.I. Lenin adına Moskva Dövlət Pedaqoji İstututunun elmi surasında müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyalarının birinci rəsmi opponenti kimi çıxış etmek mənə nəsib olmuşdur. Bu əlaqələr sonralar mənimlə özək və tacik alimlərin böyük dəstəsi ilə, o cümlədən A.S. Yefimov, A. Əzizov, M. Əsgərova, Ə. İzmayılov, İ. Obidov, S. Rəcəbov və başqları ilə tanışlığımın dostluğa çəvrilməsindən məmənluq duymuram. Belə misalların sayını xeyli artırmaq da olar. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, bu gün Özərkistanda 50 minə qədər Azərbaycanlı yaşayır. Azərbaycanlıların daha six yaşıdağı yələrdən biri Səmərqənd şəhəridir. Ataları çox yaxşı deyiblər: Özəkler və azərbaycanlılar azman ağacın iki budğadır. Xalqlarımızın birbirinə qarşılıqlı hörməti və qarşılıqlı köməyi ecdadlarımızdan ırs qalmış böyük sərvətdir, bunu qorunmalı və konkret işlərlə möhkəmləndirməliyik.

Nəticə olaraq, fürsətdən istifadə edərək bu gün elmi-pedaqoji ictimaiyyəti düşündürən bir vacib problemdə toxummaq istərdim. Məlum olduğu kimi, bu gün öz müstəqilliyini əldə etmiş keçmiş sovet respublikaları yaxın keçmişdə SSRİ kimi türkdilli xalqları assimiliyasıya edən, rüsləşdirma siyaseti yeridən, milli mənsubiyətləri aradan qaldırmaya çalışan, rus

olmayan xalqları bir növ manqurtlaşdırmaq isteyən bir imperiyanın tabeliyində olmuşdur. Rus imperiyası türkdilli xalqları soykökündən uzaqlaşdırmaq siyaseti yeridirdi. Xalqların milli dilini, dinini, adət və ənənələrini sıxışdırıb aradan çıxarmağa çalışaraq, panislamizm, pantürkizm toxumunu səpirdi.

Allaş şükürler ki, Seyid Rza Əlizadə, Əlibey Hüscynzadə, Əhmədbəy Ağaoğlu, İsmayılbəy Qaspirinski kimi türk-müsəlman dünyasının unudulmaz öğulları bu siyasetə sinə gərdi, hər cür əzab-əziyyətə dözerək, dilimizin, dinimizin keşiyində durdu. Onların başlıca məqsədi bu idi ki, türklər milli mənliyini və mənşeyini dərk etsin, türkçülük anlayışını duysun, cəhalətin və gerililikin pencesindən qurtularaq maarifə, elmə, türfənə qovuşsun Azərbaycan ziyatlarının məqsədi kökü bir, qanı bir türk qardaşları ilə birləşərək türkçülük məfkurosu yaratmaq idi. Onlar zənn edirildər ki, türk dünyasının nücati türkçülüyə və birliliyə nail olmaqdır. Bunsuz beş bir siyasi uğurdan danışmad olmaz. Yeganə qurtuluş elmin, mədəniyyətin, təhsilin inkişafını türk xalqlarının həyatına götürmək, onu dirçəltmək idi. Başqa sözələ desək, "Türkçülük-millətini svcmək, yüksəltmək deməkdir" - deyən Əli bəy Hüseynzadə, onun əqidə dəstu Əhmədbəy Ağaoğlu bu sahədə unudulmaz xidmətlər göstərmişlər. Bu güclü məfkurənin önündə gedən Azərbaycan xalqının böyük oğlu, tarixə ümummilli liderimiz kimi daxil olmuş Heydər Əliyev həç nədən çəkinqəndən bütün dünyaya bəyan etdi: "Türkdilli xalqlar qədim, çoxəsrlik tarixi boyu Avrasiya

qitəsinin böyük hissəsində yaşayaraq dünya, bəşər mədəniyyətinə böyük töhfələr vərmisi, onu zənginləşdirmiştir. Qədim tarix boyu türkdilli xalqların həyatı cürbəcür, bəzən xalqların varlığı təhlükə altına alan mühərabələrlə, döyüşlərlə, təcavüzlərlə bağlılığı onları bütün bu məhəsələrdən, imtahanlardan, sınaqlardan çıxarmışdır". Bu gün tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Türkiyə Respublikasının Prezidenti Abdullah Gülin türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının IX zirve görüşündəki çıxışında dediyi kimi: "Böyük millətlər içerisinde bu gün ayrı-ayrı müstəqil dövlətlərinin olması çox böyük xoşbəxtlikdir. Bu müstəqil dövlətlərimizin hər biri çox böyük məsafələr qət etməkdə, müvəffəqiyyətlər aldə etməkdədir və hər birinin də başı çox ucadır. Bu müstəqil dövlətlər arasında qarşılıqlı hörmət və bərabərliyə səykişnərək əməkdaşlıq etmək bizim haqqımızdır. Özünü türk hiss edən hər kəs bu həyəcanı hiss edər".

Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının ister Naxçıvan, isterse də İstanbul görüşlərində bəzə bir ümumi fikir formalasdı ki, türkdilli xalqların ümumi orta mədəniyyətinə tədqiq edilib gənc nəsle çatdırılın. Bu gün qloballaşan dünyada hamiya bəllidir ki, biz türklərin gələcək nəsillərimizə ornek olan zəngin, möhtəşəm, tarixi elmi-pedaqoji irsi var.

Bu tarixi-pedaqoji ırısımızın əsasını məktəb və pedaqoji ideyalar, təhsiliyimizin tarixi təşkil edir. Tariximizin bu hissəsinə zaman-zaman, tədrisicə tədqiq edib, ümumi cəhətlərini toplayıb, onlara yeni nəfəs vermek və onları yenidən nəşr etdirərək gənc nəsle

çatdırmaq çox önməli olardı.

Filmimizcə artıq əle bir zəmin yaranmışdır ki, türkdilli xalqların ümumi orta mədəniyyətinə tədqiqata cəlb etmek, bu iş üçün müvafiq elmi mərkəz yaratmaq haqqında zirvə görüşlərində səslenən fikirlərin reallaşmasına nail olmağın vaxtı catmışdır.

Bu monada Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayevin aşağıdakı sözləri diqqətliyəqdir. O demisidir: "Türkdilli xalqların mədəniyyəti böyük bər okeana oxşayır və bu okean hələ ki, tədqiq olunmamışdır. Biz hesab edirik ki, türkdilli dövlətlərin xalqlarının tarixi bundan sonra daha təfərrüati ilə tədqiq edilməlidir..."

Bizim hörməti qardaşımız İlham Əliyevin dəcdiyi kimi, mən do bunu tam dəstekləyirəm ki, bəz TÜRKSOY təşkilatı yanında bər fond yaratmağı. Həmin fond çərçivəsində Türk-dilli Akademiyani da yaratmaq məqsədədir. Həmin fond türkdilli xalqların dilinin, mədəniyyətinin araşdırılması və öyrənilməsi ilə məşğul olacaqdır. Bu, bizim ümumi vəzifemizdir".

Bu fikirlər Beynəlxalq Avrasiya Təhsil İşçiləri Həmkarlar İttifaqı Birliyinin 2008-ci ilin yanvar ayında Bakıda keçirilmiş III forumunda da səslənmişdir. Həmin forumda qəbul edilmiş qətnamədə deyilir: "Türkdilli ölkələrin arasında elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq yaxşı səmərə vərəcək".

Cox xoşdur ki, bu sahədə artıq praktik addımlar atılmış, 2010-cu il sentyabrın 16-də İstanbulda keçirilmiş türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının X zirvə görüşündə Türk-dilli Ölkələrin

Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması ilə bağlı qərar qəbul olunub. Türkiyəli diplomat Xəlil Akinçi türkdilli ölkələr üçün xüsusi önəmi olan bu qurumun baş katibi təyin olunub.

Şurmanın tərkibində dövlət başçılarının şurası, xarici işlər nazirlerinin şurası, aqsaqqallar şurası, yüksək vəzifeli şəxslər şurası və daimi katiblik fəaliyyət götərəkdir. Ankara da fəaliyyət göstərən TÜRKSOY, Bakıda fəaliyyət göstərən Türkdilli ölkələrin Parlament Assambleyası, Astanadakı türk Akademiyası iso Şurmanın güeləndirilməsi istiqamətində çalışaaqdır. Zirvə görüşündə, həmçinin qərara alındı ki, türk mədəniyyətinin qorunması üçün Bakıda vəqf, universitetlər arasında fəaliyyətin güeləndirilməsi üçün qurum, Astanada Akademiyadan tərkibində müzey, tarixi araşdırma fondu yaradılacaqdır.

2012-ci ildən Astana Türk mədəniyyətinin paytaxtı, oktyabrın 3-ü isə Türkdilli ölkələrin əməkdaşlıq günü elan olunub.

G.Axmədov

Страницы из истории научно-педагогических и культурных связей Азербайджана и Узбекистана

Резюме

В статье дается информация о многовековой истории азербайджа-

но-узбекских научно-педагогических, культурных и литературных связей. Упоминается о глубоких общетюркских корнях как в области культуры, так и в области языка наших народов. Говорится о заслугах азербайджанского ученого Саида Рзы Ализаде, творца узбекской национальной прессы, вложившего много труда для развития этих связей.

H.Ahmədov

From the history of Azerbaijan-Uzbekistan scientific-pedagogical and cultural relationship

Summary

The article is dedicated to the history of Azerbaijan –Uzbekistan scientific-pedagogical, cultural and literary relations for many centuries. It is noted that our nations benefit from the same roots of powerful language and culture. It is also spoken about the Azerbaijani scientist Said Rza Alizadeh, the founder of national press of Uzbekistan and his activities in these relations.

Dəyişən dünyada psixi sağlamlıq aktual məsələdir

Oruc Həsənli

Naxçıvan Müəllimlər İnstututunun rektoru,
pedaqoji elmər doktoru, Pedaqoji və Sosial
Elmər Akademiyasının həqiqi üzvü

Ağar sözlər: diaqnostika, korreksiya, psixi sağlamlıq, emosiyalar, şəxsiyyət, stress.

Ключевые слова: диагностика, коррекция, психическое, здоровье, эмоции, личность, стресс.

Key words: diaqnosik, korresion, emosionale, persona, stress, psychological, health.

Müsəir dünyamızda insan həyatında psixoloji aspektləri diqqətlə öyrənilir. Psixi problemlər isə ildən-ilə globallaşır, artıb çoxalır.

Bu baxımdan dəyişən dünyada psixi sağlamlıq aktuallıq kəsb cəmtdədir. Ümumdünya Psixi Sağlamlıq günü beynəlxalq aləmdə 1992-ci ildən, Azərbaycanda isə 2004-ü ilən qeyd edilir. 2006-ci ildən bu məsələ ilə bağlı mütəmədi tədbirlər keçirilir.

İnsanın hayatda müəyyən səbəblərdən psixi problemlərə rastlaşır, stress və depressiyaya məruz qalır. Stresdən çıxmamın 90% - i stresdən şəxsi şəhətə edən insanlardan, sosial mühitdən və daxili ziddiyyətlərdən asıldır. Sağlamlıq təkcə xəstəliyin olması dəyişil, həm də fiziki, psixi və sosial rifahın sağlam olması deməkdir. Sağlam həyatın təkibində psixi sağlamlıq mühüm yer tutur. Bu məsələdə təkcə psixoloq və psixiatrların